

PROSTOR

28 [2020] 1 [59]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY OF
ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
[https://doi.org/
10.31522/p](https://doi.org/10.31522/p)
UDK | UDC 71/72
CODEN PORREV
28 [2020] 1 [59]
1-200
1-6 [2020]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

100-115 **ANDREJ UCHYTIĆ**
MELITA ČAVLOVIĆ
MOJCA SMODE
CVITANOVIĆ

INTERPRETACIJA DJELA
BARTOLA FELBINGERA KAO MOGUĆNOST
USPOSTAVLJANJA ŠKOLE

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
[https://doi.org/10.31522/p.28.1\(59\).6](https://doi.org/10.31522/p.28.1(59).6)
UDK 725.035:725.036 B. Felbinger
(497.5 Zagreb) "18"

INTERPRETATION
OF BARTOL FELBINGER'S WORKS
AS A WAY TO ESTABLISH A SCHOOL

SCIENTIFIC SUBJECT REVIEW
[https://doi.org/10.31522/p.28.1\(59\).6](https://doi.org/10.31522/p.28.1(59).6)
UDC 725.035:725.036 B. Felbinger
(497.5 Zagreb) "18"

Af

Sl. 1. PRIKAZANE ZGRADE NA NACRTU ZAGREBA DRAGUTINA ALBRECHTA IZ 1864.: 1. SKLOP PALAĆE IVANA DRAŠKOVIĆA; 2. PALAĆA FRANJE DRAŠKOVIĆA; 3. PALAĆA KARLA DRAŠKOVIĆA; 4. KUĆA KORDAN; 5. KUĆA DEMETROVIĆ; 6. KUĆA HATZ; 7. KUĆA FELBINGER; 8. ZGRADA PRAVOSLAVNE OPCINE; 9. HOTEL PRUCKNER; 10. VLASTITA KUĆA BARTOLA FELBINGERA
 FIG. 1 BUILDINGS IN ZAGREB, DRAGUTIN ALBRECHT, 1864.: 1. IVAN DRAŠKOVIĆ'S PALACE CMPLX; 2. FRANJO DRAŠKOVIĆ'S PALACE; 3. KARLO DRAŠKOVIĆ'S PALACE; 4. KORDAN HOUSE; 5. DEMETROVIĆ HOUSE; 6. HATZ HOUSE; 7. FELBINGER HOUSE; 8. ORTHODOX MUNICIPALITY BUILDING; 9. HOTEL PRUCKNER; 10. BARTOL FELBINGER'S OWN HOUSE

ANDREJ UCHYTIĆ, MELITA ČAVLOVIĆ, MOJCA SMODE CVITANOVIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET, STUDIJ DIZAJNA
HR – 10000 ZAGREB, KAČIĆEVA 26

auchytil@arhitekt.hr
mcavlovic@arhitekt.hr
msmode@arhitekt.hr

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

[https://doi.org/10.31522/p.28.1\(59\).6](https://doi.org/10.31522/p.28.1(59).6)

UDK 725.035:725.036 B. FELBINGER (497.5 ZAGREB) "18"

TEHNIČKE ZNAJSTOSI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE

I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 1. 4. 2020. / 23. 6. 2020.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE, SCHOOL OF DESIGN
HR – 10000 ZAGREB, KAČIĆEVA 26

auchytil@arhitekt.hr
mcavlovic@arhitekt.hr
msmode@arhitekt.hr

SCIENTIFIC SUBJECT REVIEW

[https://doi.org/10.31522/p.28.1\(59\).6](https://doi.org/10.31522/p.28.1(59).6)

UDC 725.035:725.036 B. FELBINGER (497.5 ZAGREB) "18"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE

AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 1. 4. 2020. / 23. 6. 2020.

INTERPRETACIJA DJELA BARTOLA FELBINGERA KAO MOGUĆNOST USPOSTAVLJANJA ŠKOLE

INTERPRETATION OF BARTOL FELBINGER'S WORKS AS A WAY TO ESTABLISH A SCHOOL

ARHITEKTURA ZAGREBA PRVE POLOVICE 19. STOLJEĆA
BIDERMAJER
FELBINGER, BARTOL
HRVATSKA MODERNA ARHITEKTURA
KLASICIZAM

ARCHITECTURE IN ZAGREB IN THE FIRST HALF OF THE 19TH C.
BIEDERMEIER
FELBINGER, BARTOL
CROATIAN MODERN ARCHITECTURE
CLASSICISM

Radom su tematizirana djela Bartola Felbingera kroz prizmu njemu svojstvenih, i danas aktualnih i pozitivno evaluiranih, konceptijskih razina projektantskog pristupa. Takvim je postupkom djelovanje arhitekta percipirano u kontekstu profilacije zagrebačkih gradograditeljskih uzusa odnosno inicijacije duktusa hrvatske moderne arhitekture. Usporedno su obuhvacene Felbingерову djelu inherentne teme klasicizma i bidermajera u domeni arhitektonske kulture kontinentalne Hrvatske.

This paper deals with the architecture of Bartol Felbinger in the context of the relevant and positively evaluated conceptual levels of design. The architect's work is thus perceived in the context of building up the City of Zagreb and the initiation of Croatian Modern architecture. Furthermore, the paper looks into Classicism and Biedermeier inherently linked with Felbinger's work. They are viewed here in the context of the architectural culture of continental Croatia.

UVOD

INTRODUCTION

Felbingerov¹ rad još 1952. godine Neven Šegvić postavlja kao inicijaciju duktusa hrvatske moderne arhitekture. Šegvić inzistira na procjeni sinteznog procesa projektiranja, talenta i znanja te vjestini vezanja projektantske problematike uz suvremeni život. Takvo stajalište odstupa od analize stilističkih obrazaca, ali zato neminovno deklarira pitanje kritičke svijesti o kulturnim problemima pripadajućeg prostora i građenja njegova kontinuiteta ili diskontinuiteta. Ujedno Šegvić uspostavlja otvoreno polje mogućih autorskih dijaloga među arhitektima ili njihovim djelima iz različitih vremena, čime gradi neophodan alat istraživanju škole arhitekture na hrvatskom prostoru.

„U času kada ‘veliki majstor’ klasicizma Schinkel propovijeda svoje univerzalne metode, dopirući i do same Akropole, stvorivši u čitavom svijetu svoje sljedbenike, kojih utjecaji još i do danas traju, Felbinger je potpuno samostalan i dalek od svakoga ‘univerzalizma’, doktrinarstva. Vezujući svoje osnove za mjerilo Zagreba, on stvara – osobito u Gornjem gradu – nadasve diskretne akorde, pune neke tople muzikalnosti i arhitektonske otmjenosti... On se, doduše, služi klasicističkim inventarom jednoga Weinbrennera ili Kornhäusela, ali osnovne arhitektonske volumene stvara iz prostorne dispozicije, pa su objekti raznoliki i u mjerilu i u upotrebi inventara. Njegova je zasluga što je umio povezati se s nasom tradicijom, transformirajući svoje na-

zore i arhitektonske poglede s obzirom na naše prilike a da pritom ne zakrzlja u provincijskim formama. Zato ga smatramo pretečom ‘moderne’.”²

Percepcijom dijakronije stvaralačkog kontinuumu iz današnjeg rakursa, iznenadna se pojava Bartola Felbingera ovim radom rasvjetljava kao začetak maloga, ali konzistentnoga pristupa arhitekturi koji će u Hrvatskoj utemeljiti vrijednosne međaše arhitektonske discipline modernoga doba. Njegova inicijacija prethodi pedeset godina, odnosno gotovo čitavo stoljeće, slojevitu kritičkom djelovanju Viktora Kovačića, potom Drage Iblera i škole arhitekture koja se razvija u Zagrebu. Svjestan važnosti autorskih prosudbi kao polazišta svome profesionalnom radu, ali i odgovornosti arhitekture u širem kulturološkom smislu, ne samo onome datoga trenutka, Felbinger u zagrebackom prostoru nastupa kao prvi arhitekt. Djeluje u raskoraku s ondašnjim normama cehovskih izvođača, tih nevjestih sablonskih i tek pragmatičnih gradnji ili s, nasuprot njima, ‘imperijalnih arhitekata’ s nekoliko narudžbi za gradnju reprezentativnih građevina. Takvim okolnostima on uporno suprotstavlja vlastit kreativni duktus i stoga je razumljivo da ga biografi bilježe kao osobu teške naravi, često u sukobu sa strukom i okolinom. No, usprkos tome, relativno velik broj narudžbi za socijalno različite naručitelje, kao i radovi distinktivno različitih

¹ Bartol Felbinger rođen je 1785. godine u Chebu u Češkoj. Potjecao je iz obitelji graditelja pa se pretpostavlja da je zanat izučio u rodnome gradu. Godine 1803. u Beču započinje službu kod Franza Wipplingerera, zatim od 1806. kod kipara, tadašnjeg ravnatelja bečke Akademije likovnih umjetnosti, Franza Antona Zaunera. Od 1808. kratkotrajno je angažiran na gradnji carske rezidencije u Laxenburgu. Godine 1809. nastanjuje se u Zagrebu, gdje će ostati do smrti 1871. Formativno iskustvo Beča u zreloj dobi razdoblju transkodirati u perifernu zagrebacku situaciju gdje, unutar otprilike tri i pol desetljeća aktivne prakse, projektira i izvodi značajan broj građevina različitih prostornih situacija, namjena i mjerila te, sukladno istovremenim društvenim promjenama, različite socijalne strukture investitora. Iako se ovaj rad ne bavi problematikom atribucija, nužno je spomenuti nedostatak arhivskih izvora koji bi i činjenicama potvrdili autorstvo nad određenim brojem radova unutar arhitektonsko-historiografskog diskursa gotovo redovito pripisanih Felbingeru. Vjest majstor i kontroverzna osoba, gotovo je bez iznimke smatran najznačajnijom ličnošću prve polovice 19. stoljeća u hrvatskoj arhitekturi. Iz opusa izdvajamo: Kuca Demetrović (Dömötörffy), Radiceva 32 / Kozarska 9, Zagreb, 1814.-15.; Projekt katedrale u Đakovu, 1817.; Dekoracija i iluminacija grada za doček cara Franje II., Zagreb, 1818.; Adaptacija i dogradnja dijela vlastite kuće, Radiceva 70, Zagreb, 1820.-24.; Zgrada Pravoslavne općine, Ilica 7, Zagreb, 1822.; Pregradnja kuće Leitner (sjeverno pročelje), Kamenita 9 / Habdelićeva 4, Zagreb, 1823.; Ljetnikovac biskupa Aleksandra Alagovića, Nova Ves 86, Zagreb, 1824.; Gradska vijećnica, Samobor, 1824.; Kuca Kordan, Mesnička 49, Zagreb, 1826.; Kuca Felbinger, Trg bana Josipa Jelčića 15, Zagreb, 1827.; Kuca Hatz, Trg bana Josipa Jelčića / Gajeva 1, Zagreb, 1827.; Dvorac Janusevec, Prigorje Brdovečko, 1828.-30.; Svratište Veliki Kaptol, Sisak, 1830.-32.; Sklop palače Ivana Draskovića, Demetrova 7-9, Zagreb, 1830.-32.; Palača Franje Draskovića, Opatička 29 / Demetrova 17, Zagreb, 1835.; Palača Karla Draskovića (Narodni dom – Dvorana), Opatička 18, Zagreb, 1838.-39.; Hotel Pruck-

tipologija, govore ipak u prilog njegovim uspješno primjenjivanim profesionalnim postupcima i procedurama, pa i o općem povjerenju od strane mnogih klijenata u kvalitetu Felbingerova konačnog rada.³

Fokus istraživanja nije usmjeren prema iscrtavanju i determinaciji klasicističkim vokabularom obuhvaćenih stilsko-morfoloških značajki – području do danas već ostvarenih bitnih istraživačkih doprinosa, već prema profesionalnim odlukama i projektantskim operacijama vezanim za konkretne prostorno-programске aspekte, odnosno inkorporaciji vrijednosti nove arhitektonske kulture unutar zadanih okolnosti. Namjera je ovoga rada rasvijetliti aspekte projektantskog pristupa, kojeg potonja evaluacija pretpostavlja upravo Felbingerovo djelo kao zamašnjak složene kulturološke formacije fenomena hrvatske arhitekture modernoga doba. Dokazi takve pretpostavke podastrijet će se analizom studijski referentnih primjera njegova opusa, upućujući na polazišta pristupa arhitekturi s nekoliko konceptijskih razina. Prva je razina prostorno širega utemeljenja arhitektonskog koncepta, usklađenog ne samo s uzusima tekućeg zadatka već i s hijerarhijski višim autoritetima – bilo to prirodnog, urbanog ili onoga kulturnog konteksta. Druga je razina neindoktriniranosti osobnoga arhitektonskog izričaja koji je, kreativnom resorpcijom prevladavajućeg izraza vremena, profili-

ner, Ilica 44, Zagreb, 1844. [Dobronic, 1971.; Dobronic, 1984.; Dobronic, 1998.; Jakša Boric, 2018.; Keckemet, 1962.; Knezevic, Laslo, 1991.]

2 ŠEĀVIC, 1952: 180

3 U osvrtu na knjigu „Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba” autorice Lelje Dobronic [DOBRONIC, 1971.], u određenom nesuglasju s načinom iznošenja i interpretacijom faktografije vezane za Felbingerov život i djelo, Ivo Maroević komunicira razumijevanje arhitektova života kroz „borbu između teške naravi i vrsne kreativnosti” [MAROEVIĆ, 1973.]. I bez implikacije njihove paradigmske međuovisnosti, očito su i jedna i druga bile dio Felbingerove osobnosti. U pogledu ekspertize autorskih atribucija iznesene u istome tekstu priklanjamo se Maroevićevu stajalistu.

4 Takvi će se impulsi ostvariti, primjerice, obrazovanjem prije spomenutih arhitekata – studij Viktora Kovčića na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču kod Otta Wagnera, odnosno studij Drage Iblera na Visokoj tehničkoj školi u Dresdenu i rad u berlinskom atelijeru Hansa Poelziga. Upravo će trijadu Felbinger – Kovčić – Ibler istaknuti Neven Šegvić kroz inauguraciju kontinuirane linije vrijednosnoga sustava baštinenog unutar praksi hrvatskoga arhitektonskog modernizma. [ŠEĀVIC, 1952.; UCHYTIĆ, 2002.]

5 Hortikulturni stručnjak Mihovil Kunić objavljivao je tekstove u njemačkom časopisu „Allgemeine deutsche Garten-Zeitung”, glasilu društva „Praktische Gartenbau – Gesellschaft” [MARUSEVSKI, 1997.; BOJANIĆ OBAD SCITAROĆI, OBAD SCITAROĆI, 2004.]. Odnos između grada i njegove prirodne sredine, često definiran upravo kulturom vrtova i perivoja koju su, u prosvjetiteljskom duhu ‘povratka prirodi’, njegovali pojedinci, vidljiv je na planu grada Petra Haillera iz 1817. godine. Na području danasnjega Donjega grada ističu se tri velike vrtno uređene površine: biskupov vrt u Vlaskoj, vrtovi grofa Sermagea u Gajevoj i Teslinoj te vrt Stjepana Mikuletea u Ilici [MALEKOVIC (ur.), 1997: 355].

ran prema posebnostima svakoga pojedinačnog zadatka. Treća je razina dispozicije prostornih odrednica unutar koje se jednako važnim tretira ono puno – sam arhitektonski korpus, kao i praznine koje su posljedicom istih projektantskih operacija suvereno predodređene. Četvrta je razina delikatnoga balansa ovakvog pristupa ovisno o mjestu intervencije – bilo da se radi o naslijeđenoj gradskoj konfiguraciji, onoj novoj u nastajanju, kultiviranoj prirodi ili slobodno otvorenom krajoliku. S obzirom na pretpostavljene razine konceptualizacije koja ukazuje na autoritet autorske geste spram širih prostornih datosti zadane lokacije, istraživanjem analizirani primjeri ne iznose se logikom kronološkog slijeda, već onom njihove šire urbanističke odnosno prostorne situacije. Konačno, istražuje se značenje Felbingerova djela, kako u formiranju gradogradbenih odrednica arhitekture Zagreba tako i u usmjerenju daljnjeg razvoja i afirmaciji fenomena hrvatske moderne arhitekture.

FELBINGEROV ZAGREB

FELBINGER'S ZAGREB

Felbinger djeluje u prvoj polovici devetnaestog stoljeća, tik prije razdoblja ubrzanja koje dolazi s modernizacijom društva, u Zagrebu, gradu uzlaznoga urbanog razvoja, još uvijek organskoga sklada i suživota s prirodnim gravitacijskim tokovima regije, čije su prostorne silnice integrirane u pore gradu pripadajuće okoline. Njegov dolazak iz epicentra tadašnje Habsburške Monarhije u Zagreb prethodi nekolicini drugih autoriteta koji pristizu iz preostalnih centara i mjesta Monarhije, a kojih će stručni impulsi poslije profesionalno razbuktati zagrebačku sredinu.⁴ Međutim, za razliku od onih malogradanskih, autonomno divergentnih do pomodno provincijskih konotacija, Felbingerov će pristup arhitekturi sintetski amalgamirati posebnosti spoznatoga autohtonog otklona i profilirati *milieu* zagrebacke arhitekture.

U Zagreb stize iz Češke. Ući u Beču, gdje i radi na carskoj ljetnoj rezidenciji i parku dvorca Laxenburg. Apsolvira striktnu sintaksu klasicizma, ali upozna je i ‘mekse’ otklone barokizirane sredine prema humaniziranom, ne samo interijeru već i u arhitekturi prisutnom bidermajeru. Vrijedno iskustvo stečeno radom na hortikulturnim zadacima utkat će potom u mnoge zagrebacke narudžbe, no mi danas, na žalost, ne svjedocimo više tim kulturno sintetiziranim djelima. Tek će nam kroničar vrtno umjetnosti Mihovil Kunić – svojim člancima između 1828. i 1834. godine, ehom prosvjetiteljskog svjetonazora o autoritetu prirode kojoj se podatno prilagođava građanski svjetonazor – svjedociti o Felbingerovoj hortikulturnoj arhitekturi.⁵

SL. 2. SKLOP PALAČE IVANA DRAŠKOVICA – POGLED IZ ZRAKA NA KRAJOBRAZNO TRETIRANU ZAPADNU PADINU GORNJEGA GRADA I PRODOR U PERIMETAR NEKADAŠNIH GRADSKIH BEDEMA

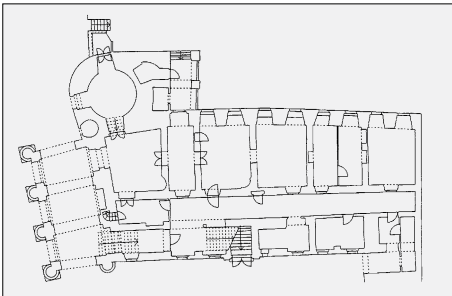
FIG. 2 IVAN DRAŠKOVIC'S PALACE COMPLEX – AERIAL VIEW OF THE LANDSCAPED WEST SLOPE OF THE UPPER TOWN AND PENETRATION INTO THE PERIMETER OF THE FORMER TOWN WALLS.

SL.3. SKLOP PALAČE IVANA DRAŠKOVICA – ULAZNI TRIJEM PALAČE S PRIPADAJUCIM PRETPROSTOROM

FIG. 3 IVAN DRAŠKOVIC'S PALACE COMPLEX – ENTRY PORCH WITH AREA IN FRONT OF IT

SL. 4. SKLOP PALAČE IVANA DRAŠKOVICA – TLOCRT PRIZEMLJA

FIG. 4 IVAN DRAŠKOVIC'S PALACE COMPLEX – GROUND-FLOOR PLAN

SL. 5. SKLOP PALAČE IVANA DRAŠKOVICA – PROSTORNE SEKVENCE DEFINIRANE PORTALOM OGRADE, ULAZNIM TRIJEMOM PALAČE I ULIČNOM ZGRADOM

FIG. 5 IVAN DRAŠKOVIC'S PALACE COMPLEX – SPATIAL SEQUENCES DEFINED BY THE PORTAL FENCE, ENTRY PORCH, AND STREET BUILDING

U vrijeme Felbingerova dolaska u Zagreb grad je brojao desetak tisuća stanovnika.⁶ Još za njegova života taj će se broj udvostručiti, a osim što će svjedočiti populacijskom rastu, Felbinger će biti svjedok preobrazbama strukture grada u kojoj će vlastitom praksom i sam aktivno sudjelovati. Urbanistička obilježja Zagreba prve polovice 19. stoljeća sukladna su procesima razvoja gradova središnje Europe. Povijesne kompaktne urbane cjeline Gornjega grada i Kaptola prestankom ratnih opasnosti rastvaraju se u kontaktnim zonama preobrazbom sustava gradskih bedema. Rast grada u dolini odvija se spontano, duž povijesnih prometnih smjerova. Tek će sredinom stoljeća, prateći tendenciju intenzivnije industrijalizacije, započeti invazivniji planski procesi regulacije prostora današnjega Donjega grada.⁷

Zagreb prve polovice 19. stoljeća mjesto je apsorpcije kulture bidermajera. Fenomen kojeg pojmovno određenje obuhvaća niz aspekata, vezanih, prije svega, za način života novoformljenoga građanskog staleža, uključuje arhitekturu klasicizma kao jednu od svojih polazišta i ključnih sastavnica. Prepoznavši umjetnost klasicizma u Hrvatskoj kao 'kasnobaroknu', Ljubo Babić upućuje na datost koju Andela Horvat obrazlaže činjenicom da „klasicizam u Hrvatskoj ne stoji u strogoj doktrinarnoj opoziciji prema baroknim oblicima (kao npr. u Francuskoj ili u Pruskoj), nego slijedi umjereniju struju koja se nadovezuje na barok”.⁸ Vezano za specifičnu hrvatske situacije nadalje iznosi periodizaciju koja uključuje etape „ranog, odnosno

baroknog klasicizma ili klasicizirajućeg baroka” posljednje četvrtine 18. stoljeća, zatim „zrelog klasicizma” prve polovice 19. stoljeća, te „kasnog, odnosno romantičkog klasicizma” s prisutnim elementima baroka i historicizma koji se razvija usporedno s bidermajerom.⁹ Dok će se arhitektura toga razdoblja u jadranskim regijama katkad ostvarivati pod utjecajem određenih talijanskih i francuskih gradograditeljskih koncepata¹⁰, na prostoru Zagreba zamjetno je da „s tradicijom ona uspostavlja kontinuitet, a sa zatečenim vrijednostima koegzistenciju” pa je „čitamo kao dio, a osjećamo kao obogaćenje povijesne slojevitosti”.¹¹

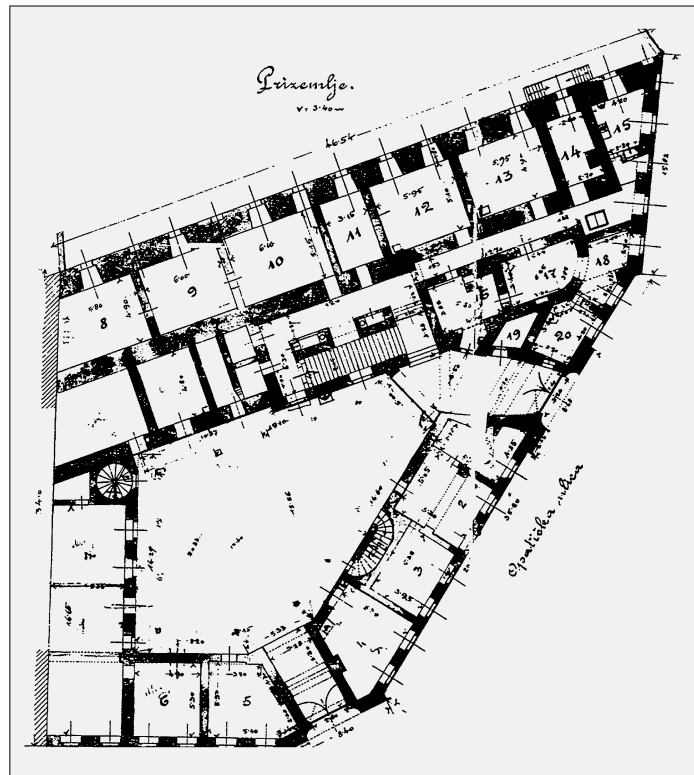
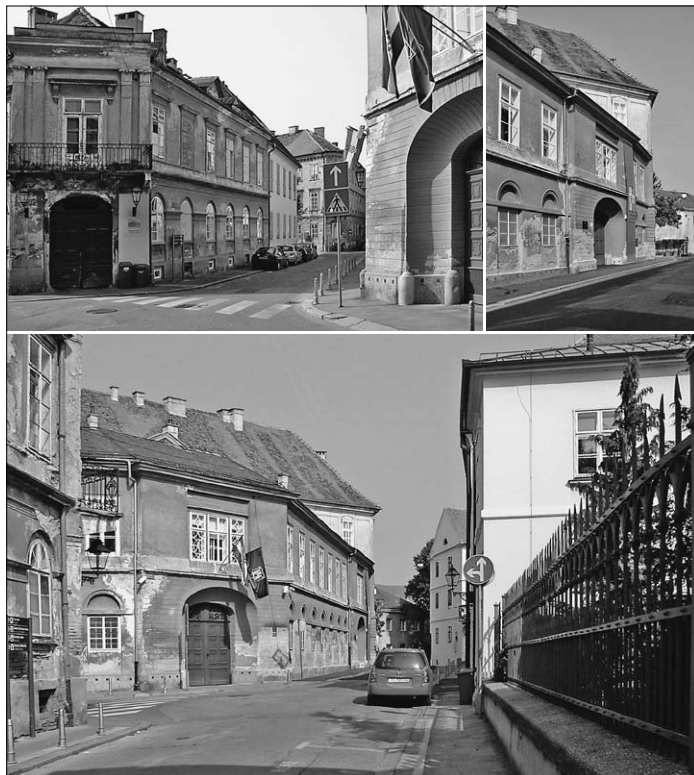
GORNJI GRAD – INTERVENCIJE U NASLIJEĐENOJ GRADSKOJ KONFIGURACIJI

UPPER TOWN – INTERVENTIONS IN THE URBAN FABRIC HERITAGE

Čitav niz primjera svjedoči o Felbingerovu pristupu u već izgrađenom i povijesno određenom okruženju Gradeca, gdje za svaku pojedinu situaciju on iznova traži arhitektonsko rješenje kojim plombira, a zatim i iznova kreativno pregovara te modelira gradsku strukturu. Umetci su to koji svojim opnama komuniciraju nove kulturne vrijednosti novostasalog društva, a svojim sklopovima ostvaruju promišljene i u postojećoj sredini dotad neviđene urbanističko-arhitektonske prototipove.

Arhitektonski sklop palače Ivana Draškovića (1830.-1832.) jedan je od primjera najocitije aktualizacije svih četiriju navedenih konceptijskih razina. Posebnost praznine na mjestu palače – prodor u perimetar bivših zapadnih gradskih zidina prema parku Tuškanac – Felbinger vrjednuje pristupom kojim formira ambijent rastvorenoga dvorišta, mogućega vrta, modeliranjem dvaju volumena, staroga i novoga u unikatnu cjelinu.¹² Ambijent on određuje novim gradnjama – prema dvorištu dogradnjom reprezentativnog trijema postojećoj građevini (kbr. 7), novom uličnom zgradom (kbr. 9) te u njenu uličnom slijedu i regulacijom prethodno zacrtanom prozračnom ogradom s reprezentativnim portalom. Dok

se paravan ograde u Demetrovoj ulici postupno razotkriva iz prilaznih smjerova, samostojeci portal u aksi jest lateralnog, ujedno i ulaznog, te zato i nešto povećanog, lučnog otvora novoga trijema. Kao element reprezentacije – ujedno i grada i palače – portal ograde artikuliran je jasnom tektonikom klasicističkog jezika.¹³ Međutim, za razliku od portala, dvoetažni trijem – aneks uz masivni valjak bivše kule obrambenoga amorfno zida – modeliran je problemski hrabrim i lucidnim otklonom od striktnih pravila klasicističkog kanona, osobnim talentom vođenja posebne geometrije prilagodene autoritetu zatečene građevne stereotomije (ne-

koć pripisivane još nevjesto ovladano izrazu autora). Odabir jonskoga sloga, za razliku od u literaturi često uspoređivane Palladijeve Loggie del Capitaniato (preciznoga redukcionističkog izraza i korintskoga sloga), prepoznat će i ponoviti Viktor Kovacić pri izazovu konstituiranja portala novoga istočnog dijela grada, ali i simbolički inauguirati opći lirski duktus moderne zagrebačke arhitekture. Znalacki odabir paladijanskoga predloška potvrđen je mikroubanističkom situacijom, analogijom aneksa uz postojeću strukturu i funkcioniranjem arhitekture u širim prostornim perimetrima. Unatoč tome što je Palladio uspio realizirati tek fragmentalno svoje zamisli na trgovima Vicenze, Felbinger je s idejom o jednako važnom punom i praznom, jednako bitnim gradskim gabaritima koji definiraju ulice i prazninama koje definiraju trgove, na primjeru palače Ivana Draškovića, krenuo putem afirmacije ulice, apsorpcije sume Tuškanac u niz međusobno povezanih i prelijevajućih praznina i njihovih međuprostora. Ulična jednokatnica uz Demetrovu djeluje sa svoja tri pročelja, te u službi ulične ograde istovremeno određuje i spomenutu uličnu frontu, ali i dvorišni prostor. Lišena retorike klasičnih aplikacija, ona predlaže kako postupati u slučajevima preostale standardne gradske strukture, te nereprezentativne i neunikatne, no po svemu važne i jednako aktualne amorfne strukture grada. Izuzetno skladno proporcionirana, artikulirana

SL. 6. PALAČA FRANJE DRAŠKOVIĆA – VIZURE SPOJA DEMETROVE I OPATIČKE ULICE DEFINIRANOG TRIMA PALAČAMA

FIG. 6 FRANJO DRAŠKOVIĆ'S PALACE –VIEW OF THE JUNCTION OF DEMETROVA AND OPATIČKA STREETS, DEFINED BY THREE PALACES

SL. 7. PALAČA FRANJE DRAŠKOVIĆA – TLOCRT PRIZEMLJA

FIG. 7 FRANJO DRAŠKOVIĆ'S PALACE – GROUND-FLOOR PLAN

6 JAKAŠA BORIC, 2018: 50

7 O rastu Zagreba druge polovice 19. stoljeća govore činjenice o broju njegovih stanovnika koji je 1804. iznosio oko 10.000, 1860. oko 20.000, a 1900. gotovo 70.000. [JAKAŠA BORIC, 2018: 54]

8 HORVAT, 1964.; PELC, 2016: 14

9 PELC, 2016: 14-15

10 GALJER, 1997: 68

11 KNEŽEVIĆ, LASLO, 1991: 31

12 Početkom 18. stoljeća na ovoj su se lokaciji nalazile četiri parcele. Nadalje se spominju dvije kuće na dvjema parcelama koje se zatim vlasnički objedinjuju. Predmetnom intervencijom dogradnje sjeverne, barokne kuće uza srednjovjekovnu kulu, zajedno s dijelom gradskog bedema vjerojatno je uklonjena i "poluzidana" kuća na južnom dijelu posjeda [DOBRONIĆ, 1967: 157-159; DOBRONIĆ, 1988: 374-378; JAKAŠA BORIC, 2018: 69].

13 Portal je, moguće, stilski referentan provizornoj inscenaciji grada koju je uz iluminaciju projektirao za dočeka cara Franje II. 1818. godine.

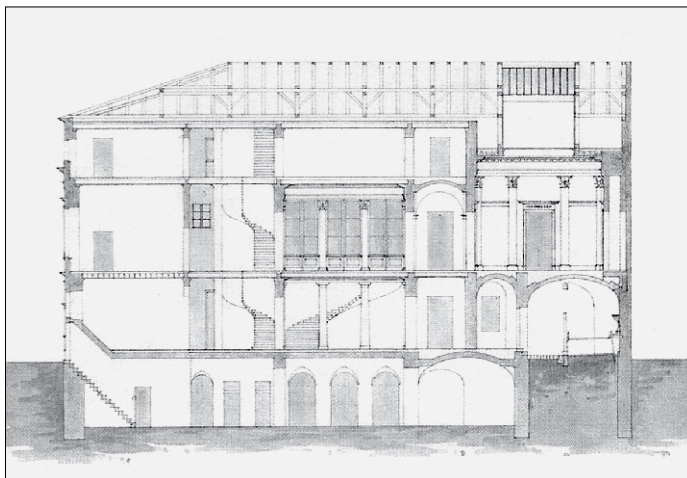

SL. 8. PALAČA KARLA DRAŠKOVIĆA – UNUTARNE I VANJSKO PROČELJE NA ISTOČNOM PERIMETRU GORNJEGA GRADA
FIG. 8 KARLO DRAŠKOVIĆ'S PALACE – INNER AND OUTER FACADE ALONG THE EASTERN PERIMETER OF THE UPPER TOWN

je isključivo slijepim lukovima¹⁴ tipično Felbingerovim rukopisom, koji svjedoči o poznavanju referentnih varijacija klasicističkog izraza izvan antičkoga sloga.

Palača Franje Draškovića (1835.) na utoku Demetrove u Opatičku ulicu mjesto je prilagodbe pravilno organiziranih gornjogradskih insula njegovim prirodnim tokovima. Felbinger ovdje gradi dvije palače¹⁵ koje će, s oštrokutnom stambenom kućom Frigan graditelja Aleksandra Brdarića (nekoc pripisivanoj samom Felbingeru) i uz nju prislonjenom stambenom kućom Arko Alfreda Albinija, poslije postati uzor za pomno studiranje kreativnoga razrješenja mikroubanističkih tokova. Takva situacija upravo korespondira s datostima četiriju konceptijskih razina Felbingerova pristupa iznesenim u uvodnom dijelu teksta. Palača Franje Draškovića konveksnim gabaritom tupoga kuta ulice priznaje i potvrđuje specifičnu lokaciju sjecišta ulica, a novim ritmom rizalita, perforacijama i artikulacijom detalja, koji svi zajedno proizlaze iz organskih tokova geometrije raskrscja četiriju smjerala pristupnih vizura i kontakta kuće sa svojim susjedima, dostojanstveno uzdiže obično

SL. 9. PALAČA KARLA DRAŠKOVIĆA – PRESJEK KROZ SREDIŠNJE KRILLO PALAČE
FIG. 9 KARLO DRAŠKOVIĆ'S PALACE – SECTION THROUGH THE CENTRAL PALACE WING

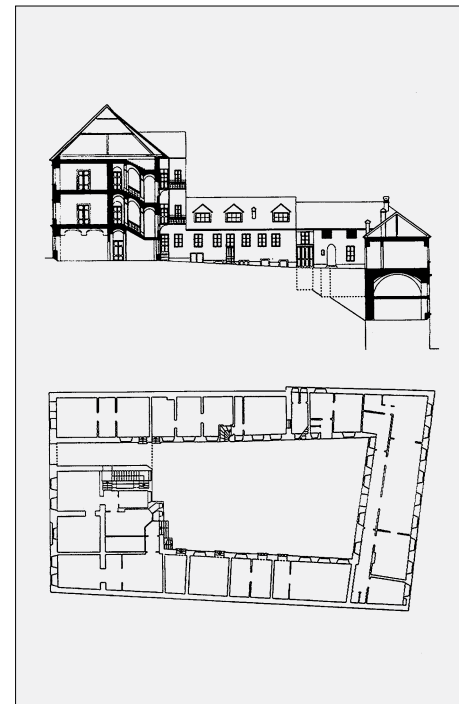
sjecište ulice na rang manjega gradskog trga. Kao dogradnja uz postojeću palaču,¹⁶ Felbingerova arhitektura lako je čitljivih kompozicijskih odluka. Ona osvaja nepravilno dvorište dodatno ostvarujući mjeru, humanu proporciju i prostorno-kompozicijski sklad uz redukciju elemenata plastične rasčlambe korpusa. Nagovješćujući gotovo sitteovski tretman distinktnih aspekata urbanoga kontinua, ona će postati predloškom arhitektonske sintakse i uzor budućim primjerima arhitektonsko-urbanističkih sklopova Zagreba.

Palača Karla Draškovića – Narodni dom – Dvorana (1838.-1839.), ugrađena u pad terena kao supstitucija samostana odnosno crkve klarisa¹⁷, situacijskom dispozicijom u relaciji s palačom Ivana Draškovića zauzima drukčiji odnos prema unutrašnjosti grada i vanjstini krajobrazu. Ova je palača interpolirana poput sasvim autonomnog i voluminoznog umetka u reprezentativni, sada istočni perimetar grada. Elementima suzdržane aksijalne dominacije – prilagođavanjem autoriteta osne simetrije onomu zatečene situacije, pa i funkcionalnom prilagodbom tlocrta, među ostalim tangencijalnim postavom reprezentativnog sadržaja – njome Felbinger polazi ponajprije za kontrolom vizura prema Kaptolu, okolne prirode i obronaka vrta prema Dugoj (Radićevoj) ulici, dok nasuprot tome prema Opatičkoj ulici, uza spomenuti utok Demetrove, nudi iznenađujuću, novo stvorenu prazninu koja ujedno postaje njezino ulazno dvorište. Poznato je da Felbinger dizajnira visoku željezno kovanu ogradu palače kao propulzivnu opnu i završetak uličnoga gabarita, na koju je još Albini upozorio u svojim poznim objavama vlastitih istraživanja Felbingerova opusa: tlocrtna U-tipologija moguće je pariškog podrijetla.¹⁸ Krakovi palače adirani su osnovnom korpusu na istočnom rubu Gradeca. Dok se južni priljubljuje uza susjednu zgradu, sjeverni formira usku izlaznu uličicu koja će se poslije preko Vrazova šetalista Huga Ehrlicha povezati s gradom Lenucijevim, kasnije nazvanim Felbingerovim stubama. Identitet palače neodvojiv je od njena unutarnjeg programa. Taj opsežni i golemi unutarnji program tražio je i veće gabarite krila. Problem je to na koji je Felbinger inovativno odgovorio visinskom artikulacijom, a ne neposrednim horizontalnim širenjem i miñenjanjem gabarita. Voluminozna, zenitalno

¹⁴ Lunete čija logika, uz onu kompozicijsku, ima i konstruktivnu funkciju rasteretnih lukova nad prozorskim otvorima.

¹⁵ Druga Felbingerova realizacija koja definira analizirani urbanistički tok jest palača Karla Draškovića, poznatija po svojoj kasnijoj funkciji Narodnog doma odnosno Dvorane u službi preporodnog pokreta.

¹⁶ Prvobitna, barokna palača na perimetru srednjovjekovnoga zida glavnim je pročeljem bila orijentirana prema gradskome prostoru. Dogradnjom novih uličnih krila formira se cjelina organizirana oko nepravilnoga unutarnjeg dvorišta. [JAKAŠA BORIC, 2018: 69-71]

SL. 10. KUĆA DEMETROVIĆ – RAZLIČITI TRETMANI PROCELJA U RADICEVOJ I KOŽARSKOJ ULICI

FIG. 10 DEMETROVIĆ HOUSE – DIFFERENT TREATMENTS OF THE FACADES IN RADICEVA AND KOŽARSKA STREETS

SL. 11. KUĆA DEMETROVIĆ – TLOCRT, PRESJEK OKOMITO NA PADINU

FIG. 11 DEMETROVIĆ HOUSE – PLAN, SECTION PERPENDICULAR TO THE SLOPE

osvijetljena, pilastrima artikulirana dvorana, prema kojoj će zgrada ubrzo dobiti ime, ugrađena je uza spoj s otklonjenim južnim krakom zgrade. Nešto kasnije adaptirat će je Brdarić, umetnuvši još i dodatnu galeriju za potrebe iliraca.

Felbingerov arhitektonski odgovor na nardzbe triju gornjogradskih palača, po svemu navedenom, izuzetno je promišljen. Razgradnja srednjovjekovnih zidina i integracija grada s podgrađem učinila je te lokacije i njihove položaje parcela izuzetno atraktivnim, a sve u skladu s novim, prosvjetiteljskim shvaćanjem kvalitete života, koje su išle za uživanjem u gradskim vizurama te ostvarivanju direktnijeg kontakta s vanjskim prostorom i njegovim vrijednim enklavama gradskog zelenila. Stoga se često postupkom okrupnjavanja prijašnjih uskih parcela sa znatno manjim stambenim kućama, sada na istim lokacijama grade nove plemićke palače.¹⁹

S tendencijom potpune redukcije artikulacijsko-dekorativnih elemenata plohe zida te naglaskom na stereotomiji volumena i prilago-

denoj simetričnoj kompoziciji koja pregovara sa zatečenim, koncepcijom koja se temelji na racionalističkim postavkama i funkcionalnim rješenjima, gradnjom ovih su palača, među ostalim, u strukturi Gornjega grada svoj odraz podjednako našle ideje i 'radikalnog klasicizma' i 'paladijanizma'.²⁰ Štoviše, izučavajući uzor rimskih termi i sam Palladio zaključuje da „građevina ne mora biti dekorirana elementima dorskog ili nekog drugog reda da bi bila klasična”.²¹ Međutim, za razliku od radikalnih uzora zapadne provenijencije s republikanskim predznacima svojih koncepcija, pa i drastičnijim stajalištem prema baroku, unutar granica Habsburske Monarhije takva vrsta socijalnog, pa i stilskog diskontinuiteta bitno je slabija.²² Djelujući u doba tranzicije iz feudalizma u liberalnu ekonomiju, uvedenu tek stasajućim građanskim društvom, Felbingerovi su investitori uz crkvene institucije i upravu grada te oba staleža. U zagrebačkoj situaciji to su feudalno, imućno plemstvo, isprva financijski u stanju okrupnjivati parcele za izgradnju posljednjih gradskih palača, no koje će ih uskoro, osiromašeno, biti prisiljeno prodavati novim vlasnicima, uglavnom financijski osnaženom trgovačkom, obrtničkom i oficirskom građanskom staležu. Felbingerove će arhitektonske realizacije stoga odražavati upravo tu preobrazbu društva, traganjem za ispravnim odgovorima osmišljavanjem arhitektonskih prototipa za nove potrebe i programe društvene relacije i gradske areale ekspanirajućega grada. Cjelovitim promišljanjem, vodenim poboljšanjem i unapređenjem posto-

17 DOBRONIĆ, 1967: 89-91; DOBRONIĆ, 1988: 264-269

18 Prema Albiniju „Felbingerovo rano doba u klasicističkom Becu, treba povezati sa dokazanom infiltracijom iz Francuske” [ALBINI, 1966.a; UCHTYL, 1990.]. Poveznicu s francuskim *l'hôtel particulier* istaknut će Snješka Knežević i Aleksandar Laslo [KNEŽEVIĆ, LASLO, 1991.], a s konceptom *cour d'honneur* Viki Jakasa Borić [JAKASA BORIĆ, 2018.].

19 JAKASA BORIĆ, 2018: 68

20 JAKASA BORIĆ, 2018: 147-159

21 JAKASA BORIĆ, 2018: 26

22 PELC, 2016: 14; ŽMEGAĆ, 2016: 46-47

SL. 12. KUĆA KORDAN – KRAJNJA POZICIJA TRIJU GORNJOGRADSKIH ULICA

FIG. 12 KORDAN HOUSE – THE FARTHEST POSITION AMID THREE UPPER TOWN STREETS

ječega, on će uspjeti završiti cjelinu gornjogradskoga Zagreba kao sintezu kreativnog pregovora s naslijeđenim. U nizu izvedbi tome će svjedočiti i **kuća Kordan (1826.)**, korpulenta, zglobno modelirana uglovnica Mesničke, Visoke i Demetrove ulice.

Na rubu dvaju povijesnih gradova Kaptola i Gradeca, **kuća Demetrović-Dömötörffy (1814.-1815.)** položena je na parceli razapetoj zahtjevnim terenom značajne visinske razlike nivoa, između trgovačke Duge i proizvodne Kozarske ulice. Felbinger ovoga puta za trgovca i vojnoga dobavljača pomnom zgradom presjeka nudi rješenje specifične lokacije tako da na gornjoj razini formira gospodarsko dvorište koje je povezano i na istoj visinskoj koti s jedne strane stambenom zgradom, a s druge magazinskom zgradom u donjoj, Kozarskoj ulici. Gornja kuća Demetrović, artikulirana razgovijetnim 'paladijanskim' pilastarima velikog reda, apliciranim je elementima arhitektonske plastike najprepoznatljivija 'klasična' Felbingerova izvedba u Zagrebu. Zgrada u podgrađu Kozarske, s druge strane, originalan je snažni, robustni odraz svoje stvarne namjene. Dok gornja kuća profilira karakter reprezentativne pristupne ulice, donja transformira lice suburbije.

DONJI GRAD – DEFINIRANJE GRADA U NASTAJANJU

LOWER TOWN – DEFINING THE CITY

Situaciju Donjega grada Felbinger razlikuje od one gornjogradske, mijenjajući pristup od koncepta organskog urastanja u postojeće tkivo prema spoznaji o potrebi interpoliranja u novo mjerilo grada, zgradama koje će uspo-

staviti i pratiti buduću geometrijski pravilnu urbanu matricu. Gradi u ishodištu, na Trgu bana Jelčića i u Ilici, koji nakon ujedinjenja povijesnih gradova započinju transformaciju u novo središte odnosno u glavnu ulicu prirodne linearno protežnoga grada, u doba prije prodora prema savskoj dolini, dosežući približno do poteza današnje Masarykove.

Kuća Hatza (1827.), s kavanom u prizemlju, i susjedna joj **kuća Felbinger (1827.)**²³ na Trgu bana Jelčića započinju uz gabarit stare Zakladne bolnice novu južnu frontu trga. Kuća Pavla Hatza prototip je specifično zagrebačke uglovnice koja je svojom pozicijom istovremeno kuća s dvama pročeljima, onim na trgu i onim u ulici, zacjeljujući u kontinuitetu obje gradske zadace – reprezentativnog pročelja glavnoga gradskoga trga i umetnute gradske kuće. Na pravilnoj gradskoj parceli na prvi je pogled postavljena prema trgu kao osno simetrična samostojeća ili ugrađena zgrada. Njezin je središnji rizalit strukturiran pilastri- ma velikog reda, poput onih na već spomenutoj kući Demetrović. Isti tip uglovnice slijedit će zgrada Muzeja za umjetnost i obrt Hermana Bolléa, zgrada Školskoga muzeja i Starčevićev dom Lea Höhnigsberga i Julija Deutscha, kao i mnogi drugi zagrebački primjeri. Početkom tridesetih godina dvadesetoga stoljeća stambeno-ugostiteljsku Hatzovu kuću supstituirat će Sunko-Jungmannov *art déco* hotel Milinov, te na kraju upravo suprotno retorički koncipirana uglovnica, danas hotel Dubrovnik I. Niz intervencija na toj lokaciji nastaviti će adaptacije Zdenka Strizića iz četrdesetih, Ines i Nikole Filipović iz sedamdesetih te, konačno, zgrada Dubrovnika II istoga autorskog para, koja će osamdesetih godina definirati metropolitansku interpolaciju na mjestu spoja Gajeve i Bogovićeve ulice. Na Jelčićevu trgu, međutim, memoriju prvobitnih vlasnika, trgovaca željezom, i danas s približno iste visine čuva Merkurov kip.

Podalje, u Ilici između Margaretske i Prebraženske, **zgrada Pravoslavne općine (1822.)** ugrađena je u strukturu grada kao kuća – blok, U-tlocrta, koje južnu stranu zauzima slobodnostojeća crkva. Njezin će gornji kat

SL. 13. KUĆA HATZ I KUĆA FELBINGER – JUŽNO PROČELJE HARMICE

FIG. 13 HATZ HOUSE AND FELBINGER HOUSE – SOUTH-FACING FACADE OF HARMICE

²³ Godine 1827. Felbinger je investitor stambeno-trgovačke zgrade na Trgu bana Josipa Jelčića.

²⁴ FABIJANIC, ŠEPIĆ, 1983.

²⁵ SEGVIC, 1983.

Odcitavanje predložaka i arhitektonskih operacija Bartola Fellbingera kao potencijal škole zagrebačke arhitekture temelji se i na Karamanovoj tezi o periferijskim slobodama. Takav predložak doslovno se ne oponaša, jer bi to vodilo u provincijalizam, već gradi kao posebna i nova kreativna sinteza. Stoga elaboracija isključivo egzaktnih cinjenica unutar europskoga konteksta i izvanvremenskoga diskursa o arhitekturi (paradoksalno) otkriva Kuko-vicevu kuću Ivana Plochbergera iz 1874. kao tipološki sljednik bečkoga Heinrich Hofa, Theophila Hansena iz 1861. godine [DOBROVIC, 1983.].

„Oktogon” iz 1899. (koji *de facto* ne zauzima površinu cijelog bloka), produkcije Helmera i Fellnera, projektanta

1872. godine nadograditi graditelj Janko Jambrišak. U zagrebačkoj tradiciji ovaj predložak kontinuirao u razvojnoj tipologiji niza – Kukovićeva kuća Ivana st. Plochbergera, Palača Prve hrvatske štedionice u Zagrebu Josipa Vancaša, Kuća Nadarbine Nadbiskupije zagrebačke Huga Ehrlicha, te projekt Zakladnog bloka Josipa Pićmana i Josipa Seissela.²⁴

Iako nije moguće utvrditi da navedeni primjeri slijede u doslovno referentnom odnosu, oni svojim urbanotvornim pristupom problematiziraju veličinu zagrebačkog bloka, kondenziraju znanje o mogućnosti škole i interpolaciji kao „osnovnom oblikovnom elementu grada”, što je predavanjima na Arhitektonskom fakultetu tumačio Šegvić, a projektantski postavio još Viktor Kovačić projektom regulacije Kaptola, Dolca i Vlaške ulice.²⁵

Hotel Pruckner (1844.), na sjevernoj strani Ilice, Felbinger gradi kao zgradu reprezentativnoga iličkog pročelja te U-tlocrta između Frankopanske i Medulićeve ulice. Repetitivni ritam pilastara i minimalna plastična profilacija s ondašnjim sustavom tradicionalnih zaokretnih prozora prema van na ulicu, gotovo da vlastitim primjerom pročelja navijesta – sve do Mesničke ulice i polukružne stambeno-trgovačke uglovnice Franje Kleina – slijedi koji plitkim fasadnim varijacijama ujednače-

Josipa Vancaša, moguci je sljednik „Passagen-Werka” Beča, Budimpeste, Milana, Pariza ili Bruxellesa. Ehrlichova Nadarbina iz 1926.-1930. gotovo je istovremena bečkim *Hofovima* uz Margaretengürtel (Herwegh Hof, Reumann Hof, Franz Domes Hof). Pićman-Seisselov projekt bloka iz 1932. kompleksnošću sadržaja i presjeka moguće je odčitavati kroz kontinuitet tipološkog slijeda Adler-Sullivanova „Auditoriuma” u Chicagu iz 1889. godine.

²⁶ Na analogan će način zgrada Jadranskog osiguravajućeg društva Slavka Löwyja tridesetih godina dvadesetog stoljeća ponoviti slog Ehrlichove palače Janeković, i time ne samo definirati ugao Draskovićeve i Martičeve ulice, već i postaviti dostojan okvir urbanističkom smislu Kovačićeve Burze.

²⁷ ALBINI, 1966.a, b, c

²⁸ ALBINI, 1966.a

no i podređeno cjelini gradi aktivno pulsirajuće gradsko platno uniformne pojavnosti. Istaknuti treba posebno napore arhitekta Kune Waidmanna. On će gotovo pedeset godina poslije dograditi ovu cjelinu prema Britanskom trgu novim poljima, ali unutar, s poštovanjem preuzetoga, Felbingerova sloga.²⁶ Svojevremeno, u poznatoj brizi o arhitektu, profesor Albini će fotografijama upozoriti na konzervatorske pogreške kod prijenosa blage rustike središnjeg rizalita na bazu prizemlja. Iste nastaju nakon što su moćnim nadvojima uvučeni modernistički predvorja lokala poslije restituirani lukovi, ali neminovno krace i stoga karikaturne visine, kojoj svjedočimo i danas.²⁷ Albini i za Felbingerovu vlastitu kuću na Trgu bana Jelačića objavljuje grafike koje pokazuju stanje bez naknadno apliciranih interpretacija lukova u prizemlju.²⁸

SUSRET S PRIRODOM – ARTIFICIJELNO OBLIKOVANI I OTVORENI KRAJOLICI

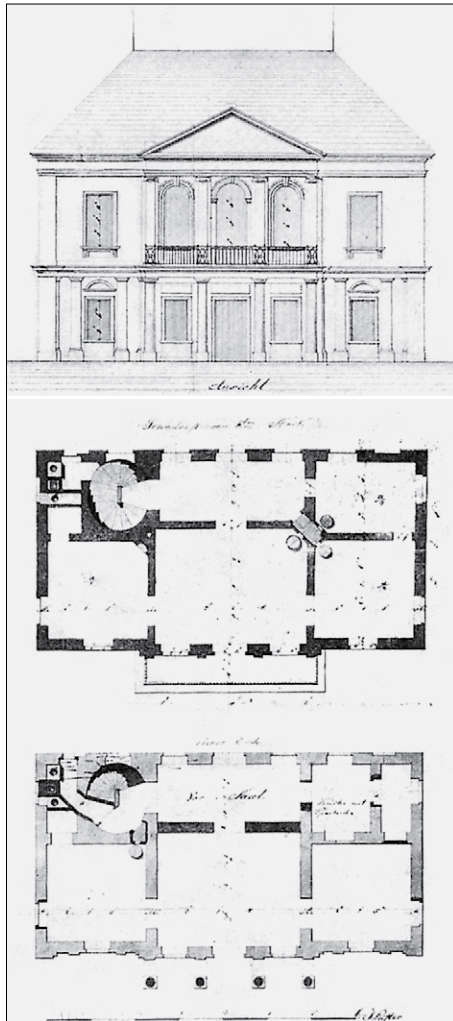
ENCOUNTER WITH NATURE – ARTIFICIALLY DESIGNED AND OPEN LANDSCAPES

Jedna od najizrazitijih opozicija kulture klasicizma prema prethodnom razdoblju baroka manifestirat će se paradigmom odnosa čovjeka – odnosno arhitekture – i prirode. Prožimanje arhitekture i prirode u baroknome perivoju ostvaruje se postavom rezidencije u središnjoj osi, gdje je ona ujedno i ishodište stroge geometrije oblikovanog krajobraza. Arhitektura time postaje sredstvom apsolutne kontrole prostora. Nasuprot tome, perivoj klasicizma „pretpostavlja neprimjetnost ljudske intervencije i zamišljen je kao svjedočenje prirodne *svrsishodnosti*”. Unutar njega rezidencija je „potpuno odvojena od postojećeg parka i iskazuje volju čovjeka”, čime su arhitekti „prisutnost ljudskog

SL. 14. HOTEL PRUCKNER, 1844. NADOGRAĐNJA ZAPADNOG KRILA KUNO WAIDMANN, 1886. – SUKUS OBLIKOVNOG SLOGA SJEVERNOG PROČELJA ILICE

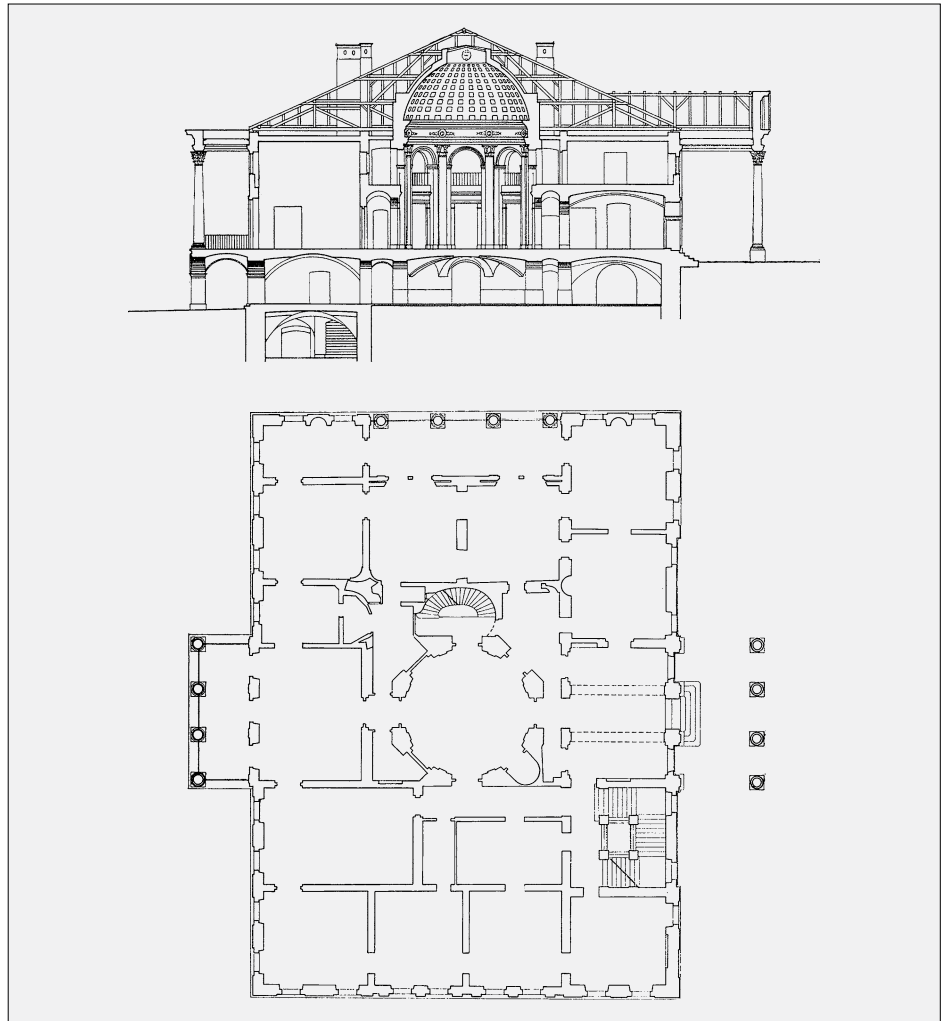
FIG. 14 HOTEL PRUCKNER, 1844. ANNEXE TO THE WEST WING, KUNO WAIDMANN, 1886 – DESIGN VOCABULARY OF THE NORTH SIDE OF ILICA STREET

SL. 15. HOTEL PRUCKNER – IZVORNO STANJE PROČELJA
FIG. 15 HOTEL PRUCKNER – FACADE IN ITS ORIGINAL CONDITION

SL. 16. LJETNIKOVAC BISKUPA ALEKSANDRA ALAGOVIĆA – TLOCRT PRIZEMLJA I PRVOG KATA, NACRT PROČELJA
FIG. 16 SUMMER RESIDENCE OF THE BISHOP ALEKSANDAR ALAGOVIĆ – GROUND-FLOOR AND FIRST-FLOOR PLANS, DRAWING OF THE FACADE

SL. 17. DVORAC JANUŠEVAC – TLOCRT, PRESJEK
FIG. 17 JANUŠEVAC CASTLE – PLAN, SECTION

razuma potpuno izdvojili iz iracionalne sredine slobodnog rasta vegetacije”.²⁹ Primjetan je, u usporedbi s prethodno analiziranim primjerima koji teže afirmirati kontinuitet naslijeđenoga urbanog palimpsesta, Felbingerov drukčiji pristup u prostoru izvan domene svojevrsnoga ‘kulturnog taloga’. Odmakom od uvjeta gradskoga konteksta Felbinger mijenja izraz prema sintaksi univerzalne prepoznatljivosti klasicističkoga jezika.

Ljetnikovac biskupa Aleksandra Alagovića (1824.) nalazi se sjeverno od grada, u blizini današnje Gupčeve zvijezde. Iako je Felbingerov projekt rekonstrukcije starije kuće izveden tek djelomično, izuzetno rafinirani omjeri sačuvanog stanja ljetnikovca svjedoče o kvaliteti njegove arhitekture i danas. Sasvim je opravdana pretpostavka da će radom na ovom zadatku Felbinger primijeniti pejzažno iskustvo Laxenburga, no, na žalost, nije poznata moguća arhitektonska prožetost ljetnikovca s pripadajućim mu tadašnjim velebnim perivojem.³⁰

Dvorac Januševac (1828.-1830.), u prirodnom okruženju poviše savske doline Marofa, autonomna je arhitektura postavljena u tipično klasicistički kontekstualni kontrast s krajolikom. Njegov naručitelj barun Josip Vrkljan, pukovnik austrijske vojske i državni tajnik na parmskome dvoru vojvotkinje Marije Lujze, osoba čije poprsje izrađuje sam Antonio Canova, po svemu je sudeći bio dobar poznavatelj kulture građenja onovremene sjeverne Italije te je vjerojatno i sam imao jasnu predodžbu o oblikovanju vlastite rezidencije.

²⁹ Čak će i Kenneth Frampton citiranjem Jeana Starobinskog prvo poglavlje svoje kritičke povijesti posvećeno klasicizmu započeti mislju o promjeni odnosa čovjeka i prirode uslijed nastupajućeg tehnološkog napretka [FRAMPTON, 1992: 19]. O odnosu barokne i klasicističke koncepcije rezidencije i perivoja: ŽMEGAC, 2016: 46.

³⁰ Detalje o pejzažnoj koncepciji perivoja moguće je saznati iz opisa Mihovila Kunica, u: BOJANIĆ OBAD SCITAROCI, OBAD SCITAROCI, 2004: 54-57.

³¹ MAROEVIĆ, 1973: 123

³² Altana u punoj visini na južnom pročelju, loda na zapadnom pročelju, portik s timpanonom na sjever-

SL. 18. DVORAC JANUSEVEC – RAZLIČITI TRETMANI JUŽNOG, ZAPADNOG I ISTOČNOG PROCELJA
 FIG. 18 JANUSEVAC CASTLE – DIFFERENT TREATMENTS OF THE SOUTH, WEST, AND EAST FACADE

SL. 19. DVORAC JANUSEVEC – STANJE NAKON RAZARANJA U DRUGOM SVJETSKOM RATU
 FIG. 19 JANUSEVAC CASTLE – ITS CONDITION IN THE WAKE OF WORLD WAR TWO

dencije.³¹ Radikalnije klasicističke premise zapadnih provenijencija time će potencirati svoju primjenu i u dubini kontinentalnog prostora Hrvatske. Simetričnu kompoziciju dvorca centralne tlocrtnje koncepcije i njemu prateće, danas nepostojeće gospodarske zgrade razvedenoga tlocrta, također je moguće dovesti u relaciju s aktualnim zapadnim uzorima. Vanjski prostor ulaznoga dvorišta, formiranog između dviju zgrada i okolnoga pejzažnog perivoja, konceptijski je integriran s arhitekturom. Blagi pad terena podno samoga dvorca svladan je poluukopanim podrumom, čime je stvorena pravokutna platforma prizemlja organizirana uokolo okulusom osvjetljene središnje rotonde. Sintaksu klasicizma u dijalogu s ‘paladijanskim’ uzorom Felbinger ‘funkcionalistički’ pozicionira, varirajući pritom trijemove, stupove, timpanone, pilastre i lođu³², kojima razlikuje četiri pročelja, s obzirom na stvarnu namjenu njima pripadajućih prostorija i logiku orijentacije, točnije stajalista, spram širega, otvorenog krajolika.

Arhitektonska valorizacija toga unikatnog spomenika klasicizma opće je mjesto povijesti arhitekture u Hrvatskoj. Krajem Drugoga svjetskog rata teško je stradao u eksploziji. Tek je stručnom intervencijom na najvišem političkom vrhu spašen od rušenja na tada vojnom posjedu. Proces njegove obnove u trajanju od četrdesetak godina objedinio je brojne povjesničare umjetnosti, konzervato-

re i arhitekta, te uključivao različite prijedloge konzervacije.³³ Nacrta za njegovu konačnu faksimilsku rekonstrukciju rađeni su u majstorskoj radionici Drage Galica i kabinetu profesora Zvonimira Vrkljana, a uza suradnju fakultetskih nastavnika Jurja Denzlera, Andre Mohorovičića, Valdemara Balleya, Ivana Gločgolje te Ines i Nikole Filipovića.³⁴

DOMENA UTJECAJA I KULTURA BIDERMAJERA

DOMAIN OF INFLUENCE AND THE CULTURE OF BIEDERMEIER

O razini informiranosti i akceptiranju koncepta koje je u domeni građanskog stanovanja nudila kultura srednje Europe svjedoči **vlastita kuća Bartola Felbingera (adaptacija i dogradnja 1820.-1824.)** u Radicevoj ulici, smještena dijagonalno spram palače Karla Draskovića, uza stube koje danas nose njegovo ime. Podno slobodno stojeće kuće sa staklenikom, na padini prema Kaptolu pružao se bogato uzdržavani gradski vrt. O kući i vrtu Mihovil Kunić svjedoči u svojim kronikama: „Ovo je od ... [Felbingera] samoga izgrađena, lijepa arhitektura, s visokim staklenikom s okretnim prozorima, s grijanjem cijevima u kojima struji topli zrak – vrt zasaden brojnim lijepim i mladim stablima... S mjesta u stakleniku ima pogled na cijeli Kaptol i predgrade Novu Ves, na brežuljke i široku

SL. 20. VLASTITA KUĆA BARTOLA FELBINGERA U RADICEVOJ ULICI
 FIG. 20 BARTOL FELBINGER'S OWN HOUSE IN RADICEVA STREET

nom pročelju, pilastri na istočnom pročelju objedinjeni su dvovisinskim velikim redom. Prilikom rekonstrukcije dvorca nakon Drugoga svjetskog rata vijencu južne altane dodan je timpanon koji, iako je vidljiv na nacrtu, nije bio potvrđeni element građevine. Odstupanja između prikaza na od strane Felbingera potpisanim povijesnim nacrtima i izvedenoga stanja, međutim, postoje, ali gotovo bez utjecaja na arhitektonsku koncepciju dvorca [JURIŠIĆ, 1954.].

33 LUČIĆ, 1965.; RAIĆ STOJANOVIĆ, 2016.

34 GVOZDANOVIC, 1967.; RAIĆ STOJANOVIĆ, 2016: 205

dolinu rijeke Save. Gosp. Felbinger ima vrlo jednostavno uređenu kucu. On uživa sa svih strana (izuzev ulične) udobnost unutrašnjega vrta u kojem se nalazi.”³⁵ Takav prikaz govori o Felbingeru kao poznavatelju, pa i promicatelju kvaliteta koje je nudila suvremena tehnička oprema stambenog prostora, kao i njegovo više ili manje izravno posezanje u eksterijer. Karakteristike su to kulture bidermajera, koja uz funkcionalnost, udobnost i sigurnost građanskoga stana usredotočuje pozornost na vremenski aspekt dokolice. U kuci koju je izgradio na Harmici njegovao je također komorni perivoj ‘engleskoga tipa’.³⁶

Otvorenost hrvatskih granica prema europskim utjecajima, svojstveno području kulture u prvoj polovici 19. stoljeca, poznata je činjenica.³⁷ A u domeni arhitekture takvi su se utjecaji s jedne strane prenosili radom ili školovanjem graditelja u europskim centrima, odnosno, rjeđe, projektima inozemnih arhitekata na prostoru Hrvatske. Ključnu ulogu za Felbingeru u tom su smislu imale formativne godine u Beču, gdje je pored stjecanja vlastite prakse, kako u gradu tako i izvan njega, bio u situaciji neposrednog kontakta s aktualnim arhitektonskim zbivanjima. Najznačajnijim će se pritom pokazati djelo tada nadolazećeg Josepha Kornhäusela, čija će stambena arhitektura velikoga mjerila s vremenom promicati bečku kulturu bidermajera.³⁸ No, po svemu sudeći, kontakt s aktualnim zbivanjima bečkoga kulturnog kruga prisutan je tijekom cijeloga Felbingerova stvaralačkog razdoblja. S druge strane, utjecaj stručnih publikacija, uključujući objavu časopisa, ali i pojedinačnih projekata, rasprostranjen je istovremeno diljem Europe. Unutar granica Habsburške Monarhije od posebnoga je značenja bio lajpciški „Ideen-Magazin für Architekten, Künstler und Handwerker”.³⁹ Časopis sa sadržajem ‘predložaka za projektiranje’, osim Felbingeru, zasigurno je bio poznat i drugim graditeljima na području Hrvatske, pa pitanje njegove primjene otvara zasebnu temu znanstvenog bavljenja.⁴⁰

U osvrtu na pojavu klasicizma unutar periodizacijskih okvira hrvatske povijesti umjetnosti Milan Pelc zaključuje da „... od Lj. Babica do G. Gamulina i V. Malekovića za prvu polovinu 19. stoljeca prevladava ocjena o receptivnosti domaće sredine koja ima konotacije nezrelosti i zaostajanja. Jedino A. Horvat, možda pod utjecajem Ljube Karamana, nastoji umjetničko stvaralaštvo toga vremena protumačiti na afirmativniji način, priznajući mu određenu kreativnost”.⁴¹ Jednako kao što primjenjivost Karamanove teze o periferijskoj umjetnosti nije moguće generalizirati, tako i ocjena stvaralaštva cjelokupnog razdoblja detaljnijom analizom poprima preciznije obrise. Sagleđan s tako definiranih pozicija, Felbingerov opus dobiva svoju dodatnu vrijednost.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Radom analizirana Felbingerova ostvarenja u različitim situacijama prostornoga konteksta evidentiraju jasne diferencijacije pristupa. One su opredmećene kako komponiranjem gabarita masa i volumena odnosno adekvatnom dispozicijom funkcija, tako i specifičnim rješenjima detalja te primijenjenom slogu klasicističkog izričaja. Intervencijama u prostoru Gornjega grada ostvaren je svojevrsan novum interpolacija koje postojećoj urbanoj strukturi pridodaju razine višestrukog čitanja. Mahom svjesno prilagođene otkrivanju u sekvencama, afirmiraju vrijednosti pripadajućih gradskih ‘praznina’. Pozicionirane unutar širih gradskih prospekata, donjogradske intervencije pak projiciraju svoja značenja sukladno ne samo vlastitoj prostornoj već i vremenskoj dalekosežnosti. Lokacije izvan neposrednog dodira s kontekstom urbanih tradicija nove će značenjske vrijednosti zadobiti upravo elementima univerzalne klasicističke sintakse, suglasno povijesnoj reafirmaciji odnosa arhitekture i prirode, danas izrazito aktualnih posljedica. Iz priložene karte (Sl. 1.) isčitavaju se situacije opisanih intervencija na području Zagreba sredine 19. stoljeca. Izrazito fragilnim područjima urbane transformacije te su intervencije, utemeljenjem građanske kulture, pružile nova identitetska određenja. Na taj su način pionirski pridonijele formuliranju urbanoga habitusa arhitekture Zagreba, kojeg vrijednosti sežu sve do današnjeg trenutka.

³⁵ BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, OBAD ŠCITAROCI, 2004: 61

³⁶ BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, OBAD ŠCITAROCI, 2004: 61

³⁷ Prema riječima Vladimira Malekovića, „Hrvatska je u doba bidermajera prostor bez granica za osnove i ostvarenja, za ideje i za ljude.” Unatoč tome, „... u Hrvatskoj kultura bidermajera jest autentična. Bliskost s izvorima i veze s uzorima nisu bile prepreka razvoju nekih specifičnosti u svim područjima koje je regulirala bidermajerska estetika i obilježavao bidermajerski duh, a koje hrvatski bidermajerski tezaurs uposebnjavaju u srednjeeuropskom kontekstu.” [MALEKOVIC, 1997.]

³⁸ O mnogostруким utjecajima na arhitekturu Zagreba prve polovice 19. stoljeca, kako samoga Kornhäusela tako i ostalih arhitekata bečkoga kruga koji „svojim gradevinama inauguiraju bidermajer koji derivira iz ideja funkcionalne arhitekture radikalnog klasicizma”: JAKAŠA BORIC, 2018. [cit. str. 43].

³⁹ O recepciji inozemnih publikacija na području graditeljstva prve polovice 19. stoljeca: JAKAŠA BORIC, 2018: 250.

⁴⁰ MAROEVIĆ, 1973: 121

⁴¹ PELC, 2016: 19

⁴² ALBINI, 1966.c

⁴³ *Mogućnost škole 1919.-1991.* naslov je teksta kojim konture tog fenomena u kontekstu „zagrebacke škole arhitekture” potvrđuje prof. dr.sc. Andrej Uchytlić, voditelj projekta „Atlas hrvatske arhitekture XX. stoljeca” Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, povodom obilježavanja stote godišnjice institucijskog obrazovanja arhitekata u Hrvatskoj. [UCHYTIĆ, 2019.]

⁴⁴ UCHYTIĆ, 2019.

Iznalaženjem linija vlastitog djelovanja mnogi će se istaknuti hrvatski arhitekti voditi upravo Felbingerovim naslijedom. Prizmom *metiers* profesora „Arhitektonskih kompozicija” i „Arhitekture najnovijeg doba”, kao arhitekt koji je učio od Felbingera (i sam stanovnik njegovih obližnjih radova, u danima mirovine suradnik Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba) – Alfred Albini kritički nastupa u javnim glasilima povodom aktualnih intervencija kojima su grubo učinjene preinake na relevantnim Felbingerovim zgradama.

„Samo potpunom odsutnošću sposobnosti shvacanja Felbingera i njegovog jedinstvenog značenja u razmjerima cijele epohe kojoj pripada njegov opus, mogu se tumačiti zahvati sadašnjeg autora ove nesretne avanture na Trgu Republike 15... Međutim sam Felbinger, posebno obdaren urbanističko-prostornim osjećajem, znao je što treba kad je objekt lociran na trgu sa dalekim slobodnim vidicima: instinktivno i znalacki podredio je detalj masi; tako je do krajnosti smanjio i broj elemenata. Sve je to on proveo s toliko jasnoće, uključiv i sferu podnozja, da upravo zapanjuje kako se njegova monumentalna arhitektura još i danas upravo savršeno uklapa u sve što je nastalo oko nje kroz više od sto i dvadeset godina pa sve do danas ... Felbinger nije jedan od onih mnogih provincijalnih baumajstora. Odgojen je u svjetskoj metropoli, tadašnjem Beču. Ako je on znao što spada u naš Gornji grad, to ne znači da je dopustio jednostavno prenositi detalje njegove tamošnje arhitekture. Ovo važi za Trg Repu-

blike; isto i za Ilicu 44, a donekle i za Radicevu ulicu 32...”⁴²

Tezu o platformi autorskih dijaloga posredstvom arhitektonskih realizacija, odnosno relevantnosti iste percipirane kao ‘mogućnost škole’⁴³, osvrtno na Felbingerove projektantske postupke afirmira i drugi autoritet zagrebačkoga Arhitektonskog fakulteta. Instruktivna je, međutim, Albinijeva valorizacija Felbingerovih ostvarenja prije svega u kontekstu reakcije spram njihovih mikrourbanističkih situacija. Unutar iste kontekstualne razine postavljene su i propozicije ovoga rada.

Ako je ‘zapadanje u provincijalnost’ moguće tumačiti kao strepnju provincijalne sredine, Felbingerovi putokazi začetak su diskursa kojeg će kontinuitet, akceptiran od strane disciplinarnih sljednika, imati krucijalnu vrijednost u formiranju hrvatske arhitektonske kulture. Suživljenost sa suvremenosti uz odbacivanje dogme, sposobnost distinkcije autohtonih vrijednosti uz prepoznatljivost vlastite geste, svladavanje višeslojnosti projektantskog procesa uz inherentnu nadgradnju novim kvalitetama – među vrijednostima su utkanim u kontinuum arhitektonske teorije i prakse kojima će upravo opredmecenje Felbingerova opusa dati zamašnjak prema svjetonazoru modernoga doba. Zastupajući integrativne vrline arhitekture koja se gradi kontekstom grada i topografije prostora⁴⁴, pouke ovdje razmotrenih primjera u operativnoj srži projektantskog pristupa svoju aktualnost projiciraju neposredno u recentnost.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- ALBINI, A. (1966.a), *A što sad?... Ili Hollywood u centru Zagreba*, „Čovjek i prostor”, 154-155: 8-10, Zagreb
- ALBINI, A. (1966.b), *A što sad?*, „Vjesnik”, 23.1., Zagreb
- ALBINI, A. (1966.c), *Još uvijek pitanje: A što sada?*, „Vjesnik”, 30.1., Zagreb
- BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, B.; OBAD ŠCITAROCI, M. (2004.), *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću. Javna perivojna arhitektura hrvatskih gradova u europskom kontekstu*, Šcitaroci – Arhitektonski fakultet, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1967.), *Zagrebački Gornji grad nekad i danas*, Izdavački zavod JAZU, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1971.), *Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1983.), *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1984.), *Felbinger, Bartol*, u: *Likovna enciklopedija Jugoslavije* [ur. DOMLIJAN, Ž.], 1: 406, JLZ „Miroslav Krleža”, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1988.), *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Školska knjiga, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1998.), *Felbinger, Bartol (Bartolomej)*, u: *Hrvatski biografski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5874>
- FABIJANIĆ, N.; SEPIĆ, I. (1983.), *Urbano generiranje. Prilog analizi interpolacije na nekim primjerima*, „Arhitektura”, 184-185: 60-69, Zagreb
- FRAMPTON, K. (1992.), *Moderna arhitektura. Kri-tička povijest*, Globus, Zagreb
- GAJER, J. (1997.), *Arhitektura u Hrvatskoj u vrijeme Bidermajera*, u: *Bidermajer u Hrvatskoj 1815.-1848. Arhitektura, urbanizam, skulptura, slikarstvo, umjetnički obrt, književnost, glazba, moda, fotografija* [ur. MALEKOVIC, V.]: 66-81, Muzej za umjetnost i obrt [MUO], Zagreb
- GVOZDANOVIC, S. (1967.), *Majstorska radionica prof. arh. Drage Galica*, „Čovjek i prostor”, 177: 1-11, Zagreb
- HORVAT, A. (1964.), *Klasicizam*, u: ENCIKLOPEDIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI [ur. MOHOROVIĆIĆ, A.], 3: 183-188, JLZ, Zagreb
- JAKAŠA BORIĆ, V. (2018.), *Arhitektura klasicizma i ranoga historicizma u Zagrebu*, Meandarmedia, Zagreb
- JURIŠIĆ, G. (1954.), *Bartol Felbinger i gradnja dvorca Januševca*, „Peristil”, 1: 170-173, Zagreb
- KECKEMET, D. (1962.), *Felbinger, Bartolomej*, u: ENCIKLOPEDIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI [ur. BATUŠIĆ, S.; MOHOROVIĆIĆ, A.], 2: 257-259, Leksikografski zavod FNR, Zagreb
- KNEŽEVIĆ, S.; LASLO, A. (1991.), *Klasicizam /Biedermeier u Zagrebu*, „Čovjek i prostor”, 454-455: 31-38, Zagreb
- LUČIĆ, B. (1965.), *Konzervatorska problematika dvorca Januševca*, „Arhitektura – urbanizam”, 31: 48-49, Beograd
- MALEKOVIC, V. (1997.), *Bidermajer u Hrvatskoj. Politička, gospodarska i kulturna osnovica*, u:

- Bidermajer u Hrvatskoj, 1815.-1848. Arhitektura, urbanizam, skulptura, slikarstvo, umjetnički obrt, književnost, glazba, moda, fotografija* [ur. MALEKOVIC, V.]: 12-64, MUO, Zagreb
- MALEKOVIC, V. [ur.] (1997.), *Bidermajer u Hrvatskoj 1815.-1848. Arhitektura, urbanizam, skulptura, slikarstvo, umjetnički obrt, književnost, glazba, moda, fotografija – Biedermeier in Kroatien 1815.-1848. Architektur, Urbanistik, Skulptur, Malerei, Kunsthandwerk, Literatur, Musik, Mode, Fotografie*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
- MAROEVIĆ, I. (1973.), *O Felbingeru i njegovu vremenu. Dr. Lelja Dobronić: „Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba”*. Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1971., „Život umjetnosti”, 19-20: 114-125, Zagreb
- MAROEVIĆ, I. (2003.), *Antologija zagrebačke arhitekture*, Art studio Azinović, Zagreb
- MARUSEVSKI, O. (1997.), *Kultura vrtova i perivoja*, u: *Bidermajer u Hrvatskoj 1815.-1848. Arhitektura, urbanizam, skulptura, slikarstvo, umjetnički obrt, književnost, glazba, moda, fotografija* [ur. MALEKOVIC, V.]: 82-101, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
- PELC, M. (2016.), *Periodizacija hrvatske povijesti umjetnosti i klasicizam*, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa Klasicizam u Hrvatskoj* [ur. KRAŠEVAC, I.]: 11-22, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
- RAIĆ STOJANOVIĆ, I. (2016.), *Recepcija klasicističkog dvorca Januševca i njegovo rekonstruiranje nakon Drugoga svjetskog rata*, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa Klasicizam u Hrvatskoj* [ur. KRAŠEVAC, I.]: 195-212, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
- RANITOVIC, B. [ur.] (1974.), *Zagreb 1900*, Liber, Zagreb
- STRIŽIĆ, Z. (1955.), *Svjetla i sjene. Jedna monografija Zagreba*, Kultura, Zagreb
- ŠEGVIĆ, N. (1952.), *Arhitektonska ‘moderna’ u Hrvatskoj*, „Republika”, 3: 179-185, Zagreb
- ŠEGVIĆ, N. (1983.), *Interpolacija. Osnovni oblikovni element grada*, „Arhitektura”, 184-185: 22-25, Zagreb
- UCHYTIĆ, A. (1990.), *Arhitekt Alfred Albini*, magistrski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- UCHYTIĆ, A. (2002.), *Opus arhitekta Nevena Šegvića*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- UCHYTIĆ, A. (2019.), *Mogućnost škole 1919.-1991.*, u: *Kratka autobiografija škole arhitektonskog fakulteta. 100 godina izobrazbe arhitekata* [ur. SMODE CVITANOVIĆ, M.], Arhitektonski fakultet, Zagreb
- ŽMEGAČ, A. (2016.), *Nekoliko uvodnih opaski o klasicističkoj arhitekturi*, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa Klasicizam u Hrvatskoj* [ur. KRAŠEVAC, I.]: 43-52, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
- *** (1962.), *Bartolomej Felbinger. Dvorac Januševac 1828*, Izdanje Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVOR

ARCHIVE SOURCE

- Arhiv „Atlasa hrvatske arhitekture XX. stoljeća”, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Kačićeva 26, Zagreb [AHA]

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

- <http://digitalna.nsk.hr/?object=info&id=10415> [1.4.2020.]
- <http://www.d-a-z.hr/hr/kalendar/ilicki-izlog,2947.html> [1.4.2020.]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1.	http://digitalna.nsk.hr/?object=info&id=10415 ; obrada autori
SL. 2., 4.	MAROEVIĆ, 2003.
SL. 3., 12., 16.	DOBRONIĆ, 1971.
SL. 5.-8., 10., 14., 20.	AHA
SL. 9.	STRIŽIĆ, 1955.
SL. 11.	KNEŽEVIĆ, LASLO, 1991.
SL. 13.	RANITOVIC [ur.], 1974.
SL. 15.	http://www.d-a-z.hr/hr/kalendar/ilicki-izlog,2947.html
SL. 17.	*** 1962.
SL. 18.	*** 1962.; AHA
SL. 19.	LUČIĆ, 1965.

SAŽETAK

SUMMARY

INTERPRETATION OF BARTOL FELBINGER'S WORKS AS A WAY TO ESTABLISH A SCHOOL

Bartol Felbinger was born in 1785 in the Czeck town Cheb. He came from a family of builders and it is assumed that he learned the craft in his hometown. When he came to Vienna in 1803 he was hired by Franz Wipplinger. In 1806 he was employed in the studio of the sculptor Franz Anton Zauner, director of the Viennese Academy of Fine Arts. In 1808 he was briefly engaged in the construction of the imperial residence in Laxenburg.

He adopted strict Classicist syntax but was also acquainted with the "softer" departure from the Baroque-prevailing environment towards a more humane interior and Biedermeier-style architecture. In 1809 he settled down in Zagreb where he remained until his death in 1871. In the mature phase of his career he brought his formative experience from Vienna to the peripheral Zagreb *milieu*. During three and a half decades he designed and built a significant number of buildings with different layout plans, functions and scales and used to deal with various types of investors in accordance with the changes in the society of the period.

The objective of this paper is to throw light on the aspects of his design approach. Its evaluation is necessarily rooted in Felbinger's work seen as a driving force behind the cultural formation of Modern Croatian architecture. This hypothesis is confirmed by the analysis of the selected examples of his architectural production with reference to a multi-layered conceptual approach to architecture. The first level is concerned with a spatially wider grounding of the architectural concept. The second level deals with personal architectural expression tailored to the particular needs of each individual task. The third level is concerned with the disposi-

tion of the spatial guidelines. The fourth level is about a delicate balance of such an approach depending on the place of intervention, be it an inherited urban configuration, an emerging new one, cultivated nature or open landscape. The analyzed examples are not presented in chronological order. Instead, they are put forth in the context of their wider urban and spatial circumstances. Finally, the significance of Felbinger's work is examined in the context of the formation of the Zagreb architecture guidelines for building the city and recognition of the phenomenon of Croatian Modern architecture and its further development.

A range of examples bear witness to Felbinger's approach to the already built and historically determined context of the Upper Town. For each case he sought an architectural solution that creatively addresses and models the urban fabric (Ivan Drasković's palace complex, Franjo Drasković's palace, Karlo Drasković's palace, Kordan House, Demetrov House). These insertions into the existing fabric communicate new cultural values of the newly-formed society while their assemblies create well thought-out urban and architectural prototypes never seen before. Felbinger made a distinction between the Lower Town matrix and the Upper Town one changing his approach from the concept of an organic integration in the existing fabric towards an understanding of the need for an in-fill pattern in the new city scale with the buildings that were meant to establish and follow the future geometrically regular urban matrix (Hatz House, Felbinger House, Orthodox municipality building, Hotel Pruckner). He started from the centre – Ban Jelačić square and Ilica street. After the two historic

towns had been united, these two city points were transformed into a new centre and a high street characterized by a linear spreading of the city before it spilled over into the Sava valley. Stepping back from the city context, he changed his vocabulary and directed it towards a syntax of a universally recognizable Classicist vocabulary (summer residence of the bishop Aleksandar Alagović, Janusevac castle). Finally, he exemplified his views by his own house with a park.

Felbinger's works in different spatial contexts clearly manifest different approaches. His buildings are executed through a combination of the size of the masses and volumes with an adequate disposition of functions. They are characterized by specific details and Classicist vocabulary. His interventions in the Upper Town were a novelty in terms of in-fillings which added to a multi-layered interpretation of the existing urban structure. The sites with no direct contact with urban traditions will acquire their significance precisely with the elements of a universal Classicist syntax in accordance with a historical reappraisal of the relationship between architecture and nature. The map (Fig. 1) shows these interventions in Zagreb in the mid-19th century.

These same interventions offered new identity to the fragile areas of urban transformation. In this way they contributed to the formation of an urban habitus of Zagreb architecture whose values have been cherished to the present day. In addition, the research confirms the hypothesis about a platform of dialogues among the authors that has been established by means of architectural realizations. Its relevance can be rightfully perceived as "the school".

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Prof. dr.sc. **ANDREJ UCHYTIĆ**, redoviti profesor, voditelj projekta „Atlas hrvatske arhitekture 20. stoljeća“. Dobitnik je nagrada UHA-e „Neven Šegvić“ za teorijski rad 2008., Državne nagrade za znanost 2009. (sa Z. Barišić Marenčić i E. Kahrović) te I. nagrade Zagrebackog salona 2009. (s R. Waldgoni) za realizaciju crkve sv. Ivana Evanđelista u Zagrebu.

Dr.sc. **MELITA ČAVLOVIĆ**, poslijedoktorandica, suradnica projekta „Atlas hrvatske arhitekture 20. stoljeća“. U istraživačkom radu zanimaju je promjene arhitektonske profesije te političke, gospodarske i urbanističke uvjetovanosti razvoja arhitektonske produkcije.

Dr.sc. **MOJCA SMODE CVITANOVIĆ**, poslijedoktorandica, suradnica projekta „Atlas hrvatske arhitekture 20. stoljeća“. U svom istraživačkom radu bavi se procesima transfera struke i međunarodne diseminacije znanja unutar arhitektonske profesije.

ANDREJ UCHYTIĆ, Ph.D., Full Prof., head of the project "Atlas of 20th Century Croatian Architecture". He received the "Neven Šegvić" Award in 2008 for his theoretical work, the State Science Award (in collaboration with Z. Barišić Marenčić and E. Kahrović) in 2019 and the First Award of the "Zagreb Salon" in 2009 (in collaboration with R. Waldgoni) for the Church of St. John the Evangelist in Zagreb.

MELITA ČAVLOVIĆ, Ph.D., post-doctoral candidate, collaborator on the project "Atlas of 20th Century Croatian Architecture". Her research interests are focused on the changes in architectural profession as well as political, economic, and urban conditions of the architectural production.

MOJCA SMODE CVITANOVIĆ, Ph.D., post-doctoral candidate, collaborator on the project "Atlas of 20th Century Croatian Architecture". Her research interests are focused on the processes of international knowledge transfer and dissemination within the architectural profession.

